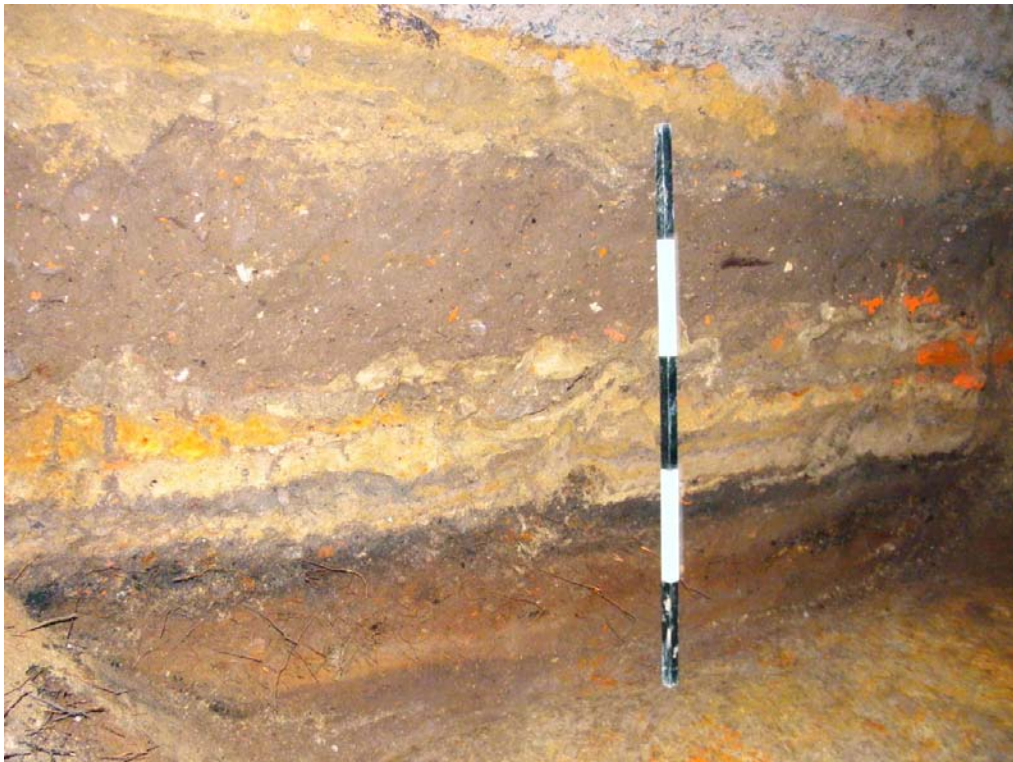

Kv Tulpanen 18, Norrköping

Förundersökning

Fornlämning Sankt Johannes RAÄ 96
Fastigheten Tulpanen 18
Sankt Johannes socken
Norrköpings stad och kommun
Östergötland

Ellinor Larsson

Kv Tulpanen 18, Norrköping

Förundersökning

Fornlämning Sankt Johannes RAÄ 96
Fastigheten Tulpanen 18
Sankt Johannes socken
Norrköpings stad och kommun
Östergötland

Ellinor Larsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Schakt 2, västra schaktväggen visande kulturlager, brandhorisont, rasering- och utfyllnadslager. Foto: Ellinor Larsson

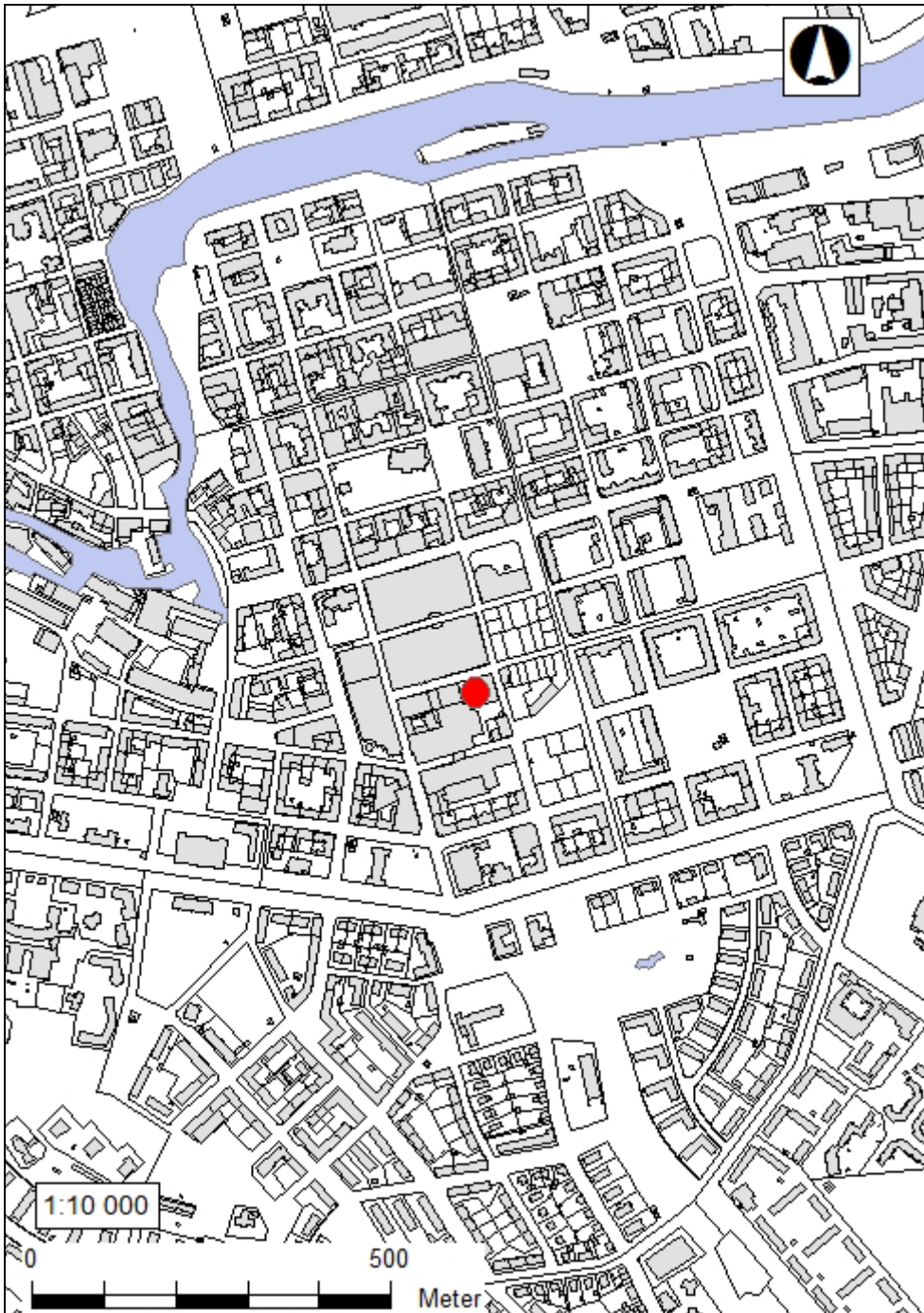
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-246-3

Tryck: Just Nu, Västerås 2013.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	7
Kulturhistorisk bakgrund och kunskapsläge	7
Norrköping under medeltid och efterreformatorisk tid	7
Kvarteren Tulpanen och dess närområde.....	8
Undersökningsområdet.....	9
Målsättning och metod	10
Syfte med undersökningen	10
Metodval.....	10
Genomförande	12
Undersökningsresultat.....	12
Schakt 1	12
Schakt 2	14
Tolkning och utvärdering	18
Referenser.....	19
Kart- och arkivmaterial	19
Litteratur.....	19
Övriga uppgifter.....	19
Tekniska och administrativa uppgifter	20
BILAGOR	21
Bilaga 1. Fyndtabell.....	21

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat i rött. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1: 10 000.

Sammanfattning

Med anledning av en planerad ny bebyggelse inom kvarteret Tulpanen i centrala Norrköping utfördes i december 2012 en förundersökning för att fastställa om arkeologiska lämningar fanns bevarade inom exploateringsområdet. Förundersökningen omfattade två schakt som påvisade ett flertal lager och enstaka mindre anläggningar, vilka främst kan dateras till 1700-tal. I områdets södra del framkom lager som främst relaterar till odling. I områdets norra del framkom en brandhorisont över två kulturlager, vilka genom keramikfyndens datering tolkas höra från 1700-talets första hälft, samt en husgrund med källare av oviss datering men som troligen kan dateras till 1800-tal. Sentida störningar har i hög grad påverkat arkeologiska lagrens förekomst.

Inledning

En arkeologisk förundersökning företogs i december 2012 inom fastigheten Tulpanen 18 i Norrköping av Stiftelsen Kulturmiljövård (KM, se Fig. 1). Förundersökningen utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län (dnr 431–10413–12) med anledning av planerad exploatering i form av planerad ny bebyggelse, och bekostades av fastighetsägaren Fastighets AB L E Lundberg. Undersökningsområdet ligger strax utanför RAÅ 26, Norrköpings medeltida stadslager, varför den arkeologiska förundersökningen ansågs kunna bidra med utökad kunskap om områdets tidigare användning och den framväxande bebyggelsen.

Förundersökningen genomfördes under två dagar mellan den 17-18 december 2012 under vintriga förhållanden, och omfattade två schakt om sammanlagt 37,3 m². Förundersökningen utfördes av Ellinor Larsson (projektledare, rapportansvarig) och Britta Kihlstedt från Stiftelsen Kulturmiljövård (KM).

Kulturhistorisk bakgrund och kunskapsläge

Norrköping under medeltid och efterreformatorisk tid

Norrköping är en av Östergötlands sex medeltida städer, men skiljer sig en del från de övriga dels genom att det äldre stadsområdet tycks ha varit flerkärnt (Lindberg & Lindeblad 2010:8), men också för att staden saknade de kyrkliga funktioner som präglade de övriga städerna i länet (Ersgård 2003:16). Norrköpings medeltida historia är relativt okänd och det finns ytterst få skriftliga källor från denna period. Stadens uppkomst har satts i samband med den kvarnverksamhet som tillsammans med fiske genom tiderna har bedrivits i forsarna i Motala ström, och uppkomsten av en ”kvarnby” nämns redan år 1283. Bebyggelsen förefaller ha varit lokaliserad främst längs Motala ström (Lindeblad 2008:28f; Lindberg & Lindeblad 2010:8).

De äldsta arkeologiska och skriftliga beläggen för Norrköping som ”stad” är från högmedeltid (1300-tal). Staden förblev dock ganska liten genom hela medeltiden, och fick inte stadsprivilegier förrän år 1384. En rad institutioner finns dock kända: stadskyrkan S:t Olai, den äldre Johanneskyrkan, S:t Gertruds kapell, ett hospital, en gillestomt och en badstuga (Broberg 1984:8, 13, 15ff). Senare tids arkeologiska undersökningar i bl.a. kvarteren Konstantinopel (Karlsson m.fl. 2006:7), Gamla Rådstugan (Carlsson 2012:19, 21f) och Mjölaren (Jonsson & Larsson, under bearbetning) har påvisat bebyggelse och aktiviteter daterade från 1000-tal och framåt, vilka åskådliggör den tidiga urbaniseringsprocessen.

Under 1500-talet blir dock uppgifterna rikare, bland annat när det gäller handel och hantverk. I samband med Nordiska sjuårskriget brandhärjades Norrköping år 1567 varvid stora delar av staden förstördes. Efter branden inleddes Norrköpings främsta expansionsskede, 1567–1655, huvudsakligen genom industrins uppsving. Norrköping har kallats Sveriges första riktiga industristad och det ekonomiska uppsvinget syns också i befolkningstalen, som tredubblades mellan 1570-talet och 1620-talet. Industrins uppsving medförde att många utländska industrispecialister bosatte sig i Norrköping, vilket reflekteras av till exempel Tyska kyrkan som var färdigställd år 1673. Norrköping blev även utskeppningshamn för den östgötska Bergslagen, och från 1613 även residensstad i det östgötska furstendömet (Broberg 1984:8ff, 17; Hällans & Tagesson 2003).

År 1655 brandhärjades Norrköping återigen svårt, vilket föranledde omfattande förändringar av stadsrummet på 1660-talet, och resulterade i att gatunätet lades om, Strömmens lopp förändrades och att mycket av den äldre bebyggelsen schaktades bort. Efterreformatoriska lämningar har påträffats på många platser inom gränserna för 1600-talets Norrköping, under senare år främst i kvarteren Lyckan, Spinnrocken, Stenhuset, Mjölaren, Gubben, Ruddammen, Tappan och Laxen.

Under 1700-talet drabbades staden upprepade gånger av både bränder och pest – och inte minst av Rysshärjningarna 1719, vilket följdes av en långsam återuppbyggnad (Broberg 1984:8ff). Inte förrän under det tidiga 1800-talet medförde bomulls- och ylleindustrin ett nytt uppsving, vilket kom att resultera i en stenstad med ”promenader” direkt inspirerade av Paris (Broberg 1984:8ff). År 1822 brandhärjades dock den del av Norrköping som kvarteret Tulpanen ligger i och alla byggnader förstördes.

Kvarteren Tulpanen och dess närområde

Området där kvarteret ligger har utgjort en stadsnära landsbygd under stora delar av medeltiden. De äldsta kartorna tyder på att stadsdelen successivt blev bebyggd med regelrätt stadsbebyggelse under tidigmodern tid, men det är inte känt exakt när detta skedde. På en karta från 1630-talet utgör området en del av Norrköpings stadsjordar, men på kartan från 1695 ligger kvarteren Spinnrocken och Tulpanen inom den bebyggda delen av staden.

Arkeologiska undersökningar i närområdet

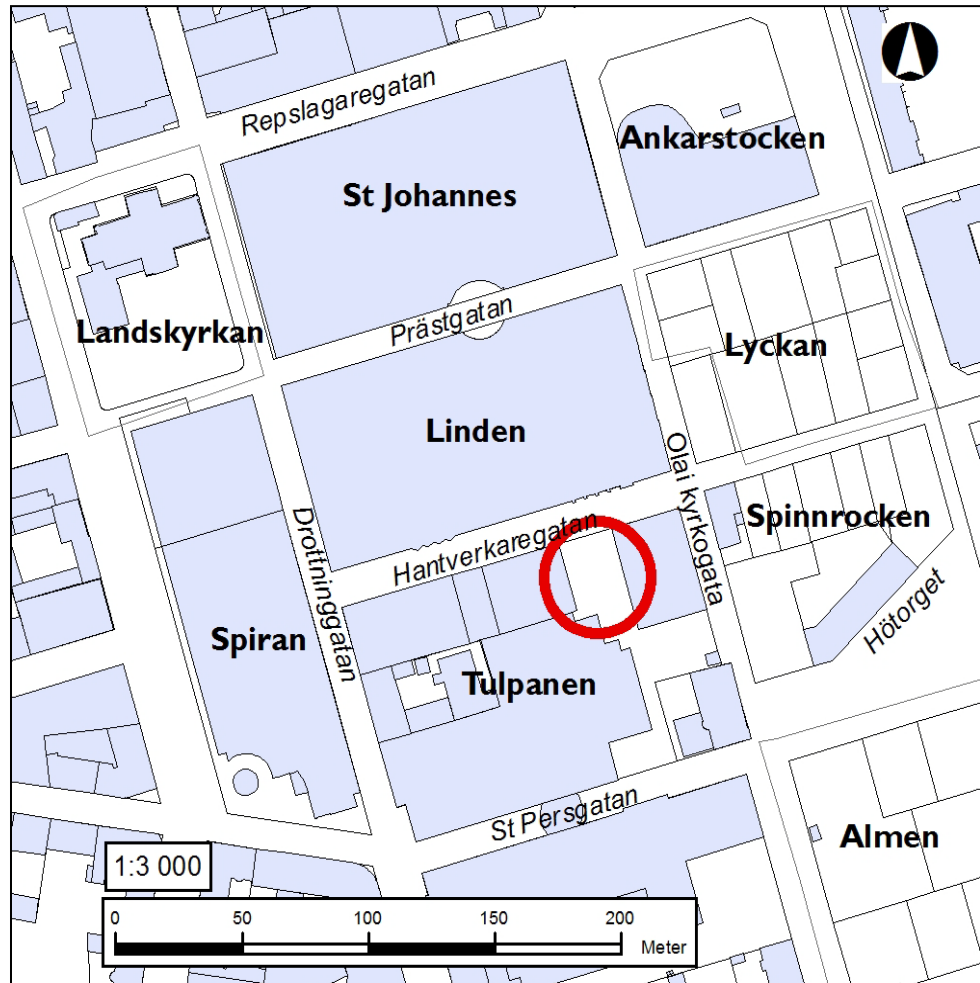
En omfattande undersökning utfördes 2009 av UV Öst i grannkvarteret Lyckan (se Fig. 2). Resultaten från denna visar att kvarteret använts som åkermark, sannolikt redan under medeltiden. Undersökningen visade att delar av kvarteret bebyggdes under 1700-talet, men att kvarteret framför allt använts som stadsbornas köksträdgårdar, vilket omfattade trädgårdsodling, kålgårdar och omfattande tobaksodlingar. Husen var placerade i anslutning till gatan, med trädgårdsodling och brunnar bakom bebyggelsen (Nordström & Heimdahl 2012:5).

Flera undersökningar har genomförts i kvarteret Spinnrocken under senare år (se Fig. 2). UV Öst undersökte en del av kvarteret 2010, där tre tomter från 1600-talets andra hälft konstaterades. Området hade ursprungligen använts för odling, troligen som kålgårdar för att senare bebyggas med enkla träbyggnader på stensyllar. Brunnar, avfallsgropar och odlingar fanns inom tomterna, samt flera större sandtäktsgröpar (Lindberg 2012:5). Enstaka syllstensgrunder, brunnar och odlingslämningar från sent 1600-tal till 1700-tal framkom vid 2011 års slutundersökning som genomfördes av Stiftelsen Kulturmiljövård. Odlingslämningarna omfattade även nedgrävda tunnor och lådor för förvaring av hushållsavfall/gödsel (Jonsson, personlig kommentar).

Kvarteret Tulpanen

Kvarteret Tulpanen har under senare tid omfattats av arkeologiska förundersökningar. Vid en antikvarisk kontroll år 2010 påträffades två avfallsgropar, ett stolphål, samt flera lager av odlingsjord. Kulturlager tjockleken uppgick sammanlagt till 0,70m. Den del som omfattades av den antikvariska kontrollen kunde konstaterats ha bebyggts under 1700-talet. (Lindberg 2012:35).

En schaktningsövervakning genomfördes sommaren 2011 med anledning av schaktningsarbeten för ledningsdragningar. Då schakten endast grävdes ned till 0,4-0,5 meters djup, berörde dessa därmed endast recenta fyllnadsmassor, och inga arkeologiska lämningar framkom (Jonsson 2011:1).

Figur 2. Undersökningsområdet markerat med en röd cirkel, i relation till omnämnda kvarter. Skala 1: 3 000.

Undersökningsområdet

Undersökningsområdet ligger strax utanför den fasta fornlämningen RAÄ 96:1, medeltida och efterreformatoriskt stadslager, men då ytor som visat sig innehålla fornlämningar påträffats i direkt anslutning till fastigheten, har Länsstyrelsen bedömt att även denna yta ska räknas som belägen inom RAÄ 96. Förundersökningen bedömdes kunna bidra med kompletterande information om denna del av Norrköping mot bakgrund av resultaten från de stora undersökningarna som utfördes 2010 och 2011 i de anslutande kvarteren Spinnrocken och Lyckan. Undersökningsområdet faller även inom riksintresset för kulturmiljövården, *Norrköping stad* (E52).

Förundersökningen utfördes med anledning av planer för uppförande av ny bebyggelse inom kvarteret Tulpanen 18, vilket upptar en tomt i den norra delen av kvarteret och gränsar till Hantverkargatan åt norr. Undersökningsområdet omfattade 600 m² och mätte ca 40 m nord-syd och 15 m öst-väst, men då ett flertal konstaterade störningar bekräftats främst i de västra, östra och södra delarna av undersökningsområdet så kom den yta som omfattades av förundersökningen att uppgå till 40 m x 7,5 m och totalt 300 m².

Det aktuella området utgörs idag av en delvis stenlagd yta mellan två befintliga byggnader, där den norra delen används som cykelparkering och den södra delen utgör ett gräsbeväxt och delvis planterat mindre grönområde. Områdets yta är jämn och i gatunivå, och har hittills fungerat som en öppen mindre yta direkt bakom gallerian Spiralen. Utbyggnaden av denna galleria har föranlett denna förundersökning då denna planeras omfatta även den nordöstra delen av kvarteret Tulpanen. Undersökningsområdet avgränsas åt väster av en nedfartsramp till en underjordisk parkering under shoppinggallerian Spiralen, och åt öster av en enplansbyggnad som tidigare fungerat som apoteket Hjorten, vilket kommer att rivas i samband med nybyggnationen.

Störningarna bestod bland annat av en högspänningsledning som var nedgrävd i den västra halvan av undersökningsområdet längs hela dess längd, vilket resulterade i att halva ytan för undersökningsområdet utgick, och längs med södra kanten av undersökningsområdet ligger ett kabelstråk som löper i en öst-västlig riktning (se Fig. 3). I områdets östra del stod tills nyligen en rad av större träd längs den östra delen av ytan, och i denna del har även sentida arbeten utförts i form av nedläggning av värmeslingor under en plattbelagd promenadväg. Ytterligare störningar i marknivå utgjordes av ett lägre järnstaket runt områdets södra halva samt två parallella rader av cykelställ i dess norra halva, vilka fästs i nedgrävda betongfundament.

Målsättning och metod

Syfte med undersökningen

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var, i enlighet med länsstyrelsens kravspecifikation (daterad 2012-10-26), att i första hand fastställa i vilken omfattning fornlämningen fanns bevarad inom exploateringsområdet samt att fastställa och beskriva dess karaktär, datering, sammansättning och komplexitet för att ge ytterligare kunskap om områdets användning och den framväxande bebyggelsen. Förundersökningens huvudsyfte var att ligga till underlag för en bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i fornlämning.

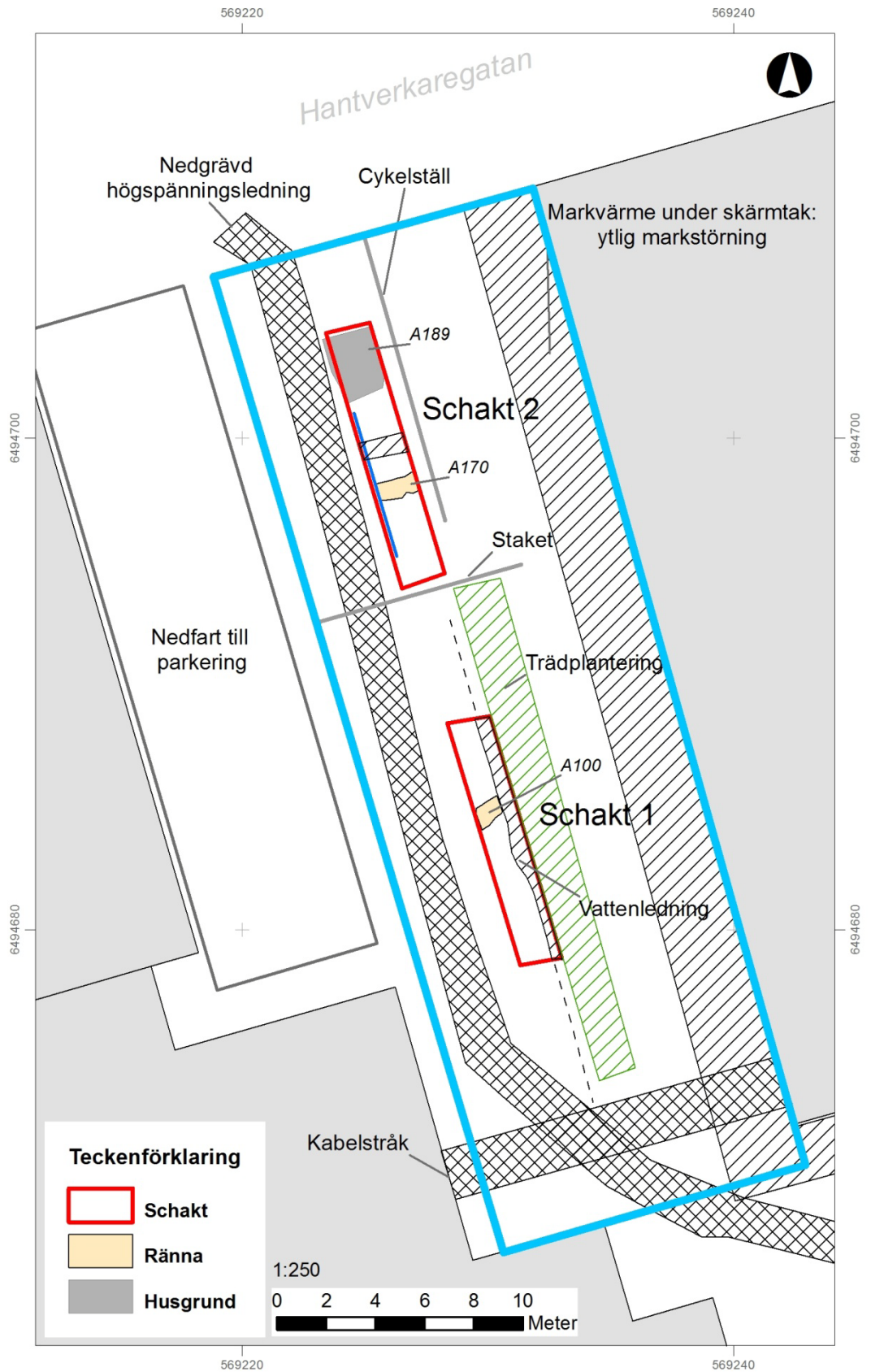
Metodval

Förundersökningen omfattade två schakt som togs upp i den norra respektive södra halvan av den förundersökningen aktuella ytan, och löpte i nord-sydlig riktning. De två schakten upptog sammanlagt ca 30 m², och utgjorde därmed ca 10 % av den icke redan konstaterat störda ytan för förundersökningen.

Schakten mätte ca 10 m nord-syd och 1,5 m i bredd, och placerades centralt och med samma längdriktning som det avlånga undersökningsområdets då denna yta inte påvisade spår av tidigare störningar. Schakten placerades så att möjligheten att upptäcka bebyggelselämningar och andra arkeologiska lämningar skulle optimeras, då sentida störningar kunnat konstateras åt väster, öster och söder (se figur 4). Schaktningen genomfördes ner till orörd marknivå för att fastslå fornlämningens stratigrafiska komplexitet genom att med grävmaskin stratigrafiskt följa och dokumentera lagerföljden. Manuell grävning/handrensning utfördes i anslutning till anläggningar och för att bekräfta lagerföljd.

Fältdokumentation

Inmätning av schakt med innehåll gjordes med GNSS Nätverks-RTK (GPRS) och det arkeologiska dokumentationssystemet Intrasis. Påträffade kulturlager och anläggningar dokumenterades genom sektionsritning av en schaktvägg, fotografering med digitalkamera samt skriftlig beskrivning.

Figur 3. Undersökningsområdet markerat i grönt med schakt, anläggningar och störningar markerade. Skala 1:250.

Genomförande

På grund av rådande väderlek och årstid hade undersökningsområdets gräsbevuxta södra del täckts med markmattor för att undvika tjäle inför förundersökningen. Arbetet undertogs i mindre gynnsamt väder inom ramen för dagsljus. Ett ca 0,10 m snötäcke låg på ytan och temperaturen låg på ca 0° C, med lätt snöfall.

Området hade omgärdats med ett temporärt staket och tidigare nämnda nedgrävda ledningar markerats ut med käppar. Schaktningen vidtog i områdets södra del där Schakt 1 upptogs i den gräsbevuxna ytan direkt öster om det markerade området för kraftledningen, för att följas av Schakt 2 som togs upp i cykelparkeringen i områdets norra del. Schakten grävdes med en hjulburen JCB med en 1,5 m bred flat skopa med vilken lagren togs ned i stratigrafisk ordning ner till orörd marknivå, och med handgrävning och rensning av arkeologiska lager och en identifierad stenfylld nedgrävning som komplement. De uppgrävda massorna återanvändes för ifyllnad av schakten, med undantag av det stenmaterial som framkom i norra delen av Schakt 2 och bestod av raserade delar av en husgrund/källare, vilket fraktades bort.

Undersökningsresultat

Schakt 1

Schakt 1 togs upp i den gräsbevuxna södra delen av området och öster om den avgränsade ytan för en nedgrävd kraftledning (se Fig. 3). Schaktet mätte 10,30 m x 1,75 m och varierade i djup mellan 1,55 -1,80 m, och upptog 18,02 m².

Lager

Schaktets botten bestod av beige/orange steril sand som var flammig beroende på järnutfällning från överliggande lager och vattenfiltrering. Tre separata lager av odlingsjord framkom över den sterila sanden, vilka varierade i färg men generellt bestod av siltig sand (se Fig. 3). Det äldsta odlingslagret (Lager 1) mätte 0,20 m i tjocklek och bestod av brun siltig sand och var något mer humöst än det överliggande lagret (Lager 2), vilket mätte 0,35 m och bestod av mörkbrun/grå siltig sand och innehöll enstaka skärivor av keramik, tegelfragment och djurben. Det yngsta av de tre odlingslagren (Lager 3) mätte 0,20 m i tjocklek och bestod av mörkbrun myllig sandig silt med enstaka kol- och tegelfragment samt ett fåtal keramikskärivor. Keramikfynd från dessa lager pekar på en datering från 1700-tal för denna odlingsfas.

Över odlingslagren låg ett utfyllnadslager av grått grus med inslag av små stenar och tegelfragment (Lager 4), till en tjocklek av 0,20–0,25 m. Över utfyllnadslagret låg ett 0,05 m tjockt lager av grå sättsand (Lager 5), på vilken resterna av en stenlagd yta (Lager 6) syntes i den västra schaktkanten i den södra delen av schaktet. Stenarna, som påträffades 0,35 m under markytan, bestod av rundande, ojämnt stora naturliga stenar i ett lager, och vilka mätte 0,10–0,20 m i diameter. Ovanför den stenlagda ytan syntes ett tunt lager av svart sotig silt med kolfläckar (Lager 7), vilket mätte 0,03–0,05 m i tjocklek och utgör en brandhorisont. Detta lager är möjligen associerat med branden 1822, vilken förstörde kvarterets alla byggnader. Ovanför brandlagret låg ett 0,15–0,20 m tjockt lager av ljusbrun sand (Lager 8) med enstaka små stenar. Detta lager täcktes av ett 0,20 m tjockt lager av matjord (Lager 9), vilket utgjorde underlaget för gräsytan.

Anläggning

En avlång anläggning (A100) påträffades i schaktets södra del, nedgrävs i steril mark under det äldsta odlingslagret (se Fig. 3 och 4). Nedgrävningen hade en sydväst-nordöstlig riktning och skars i öster av en modern vattenledning. Nedgrävningen mätte 1,20 m (inom schaktet), 1,05 m i bredd och 0,30 m djupt och hade en dikesliknande karaktär med svagt sluttande sidor och en rundad botten. Fyllningen bestod av gråbrun humös, siltig sand med enstaka fläckar av sot men inga fynd. Nedgrävningens botten bestod av ljus, flammig sand, vars färgavvikelse kan tyda på vattenpåverkan, vilket bidragit till tolkningen att detta haft en dränerande funktion.

Figur 4. Schakt 1 med odlingslager i västra schaktväggen och nedgrävning A100 synlig i schaktets mitt med dess urlakade botten. Foto mot sydväst av Ellinor Larsson.

Fynd

Schakt 1 innehöll, sitt djup till trots, mycket få fynd, och bestod främst av sju keramikskärvor vilka representerar sex olika kärl och har daterats till 1700-tal (Mathias Bäck, personlig kommentar). I odlingslagren framkom fem skärvor glaserat yngre rödgoods, en skärva vitt lergods samt en skärva blåmalad fajans. Skärvorna av rödgoods utgörs av fyra kärl, varav tre fat/skålar, och har daterats till 1700-talets första hälft (1720-1750). Skärvan av vitt lergods är sannolikt importerat från Tyskland och kan möjligen dateras till sent 1600-tal till 1700-tal. Fajansskärvan är av inhemsk typ, sannolikt från Marieberg eller Rörstrand, och dateras till 1730-1780. Övriga fynd bestod av enstaka tegel- och benfragment samt två järnspikar.

Störningar

Östra kanten av schaktet påvisade en nedgrävning som följde i schaktets utsträckning och kunde konstateras vara nedgrävningen för en vattenledning som låg på 1,60 m djup. Detta torde bevisa att området direkt till öster om schaktet har störts ner i orörd marknivå, och att denna yta sannolikt endast har någon meter av potentiellt ostörda lager mellan vattenledningen och områdets östra kant, där ytliga värmeslingor har lagts ner i sen tid och rötterna från de träd som vuxit i detta område bidragit till ytterligare störningar (se Fig. 3). Likaledes har moderna störningar konstaterats åt väster (kraftledning) och söder (kabelstråk), vilket talar för att mycket lite arkeologi kan förväntas finnas kvar i denna del av undersökningsområdet.

Sammantaget kan odling påvisas ha förekommit i undersökningsområdets södra del under en längre period, då de tre konstaterade odlingslagren sammanlagt hade ett djup av 0,70 m, och kan tolkas vara en del av en köksträdgård/trädgårdstomt från 1700-tal. Odlingslagret kom därefter att täckas av ett utjämningslager, på vilket en stenlagd yta konstrueras, sannolikt en gårdsplan. Direkt ovan denna yta påträffades spår efter en brand, och över vilken endast moderna lager påträffades, vilka kan associeras med den grönytan som bestått till dags dato.

Schakt 2

Schakt 2 togs upp i undersökningsområdets norra del inom cykelparkeringen, vilken låg på en yta av stenplattor, ca 6 m norr om Schakt 1 (se Fig. 3). Schaktet togs upp i nord-sydlig riktning och mätte 10,70 m x 1,80 m och mellan 1,45–1,60 m i djup, med en total yta om 19,26 m² (se Fig. 5).

Figur 5. Schakt 2 med stenfyllt dike/ränna A170 i dess mitt och busgrunden A189 i schaktets norra ände. Foto taget mot norr av Ellinor Larsson.

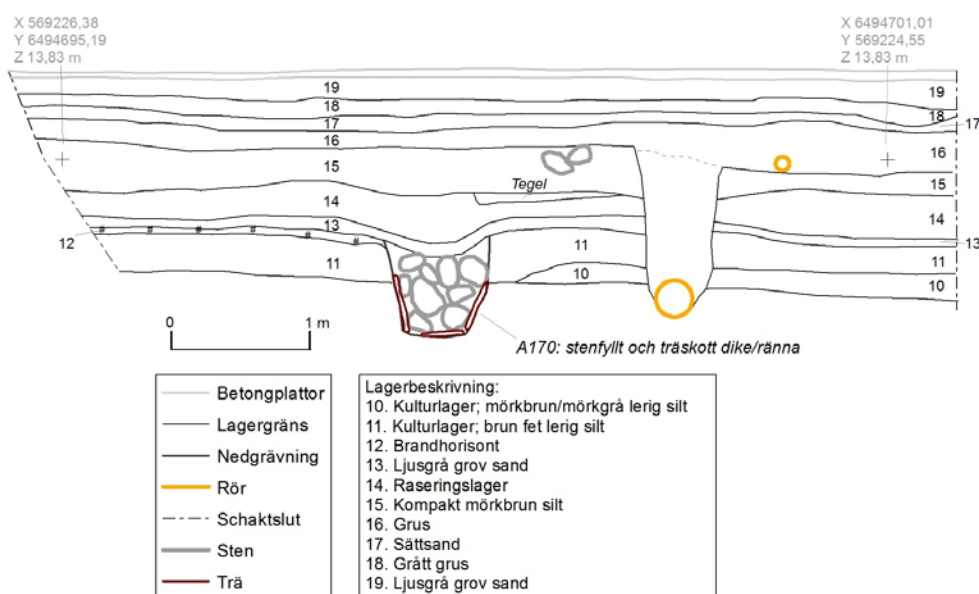
Lager

Den sterila schaktbotten bestod av beige/orange grusig sand, liknande den som påträffades i Schakt 1, dock av mer grusig karaktär, och med samma oregelbundna färg beroende på likande naturliga järnutfällningar (se Fig. 6 och omslagsbild). Det äldsta lagret påträffades i schaktets norra halva och bestod av mörkbrun/mörkgrå lerig silt (Lager 10), vilket mätte 0,16 m i djup och innehöll inga fynd. Över detta lager

påträffades ett kulturlager av brun fet lerig silt (Lager 11) vilket innehöll svart lins i schaktets södra del, och mätte 0,25–0,30 m i tjocklek. Lagret innehöll enstaka kolfragment, ett fåtal skärvor keramik samt två större järnklumpar.

Över kulturlagret påträffades en brandhorisont av svart/mörkbrun siltig lera (Lager 12), vilken var kolrikt och innehöll enstaka tegelfragment och mätte 0,07–0,10 m i tjocklek. Brandlagret hade skurits av A170, ett stenfyllt, träskott dike/ränna, vilka båda överlagrades av ett 0,05 m tjockt lager av ljusgrå grov sand (Lager 13), vilket i sin tur låg under ett tjockt raseringslager (Lager 14) om upp till 0,30 m i tjocklek, och vilket bestod av murbruk, tegelbrockor och stenar.

Raseringslagret låg under ett utjämningslager av kompakt mörkbrun silt med enstaka inslag av småsten, små fragment av tegel och murbruk samt ett fåtal skärvor av keramik, och vilket mätte 0,25–0,35 m (Lager 15), och vilket skurits av en nedgrävning som innehöll Höganäsrör och sannolikt daterar från 1800-talets andra hälft. Detta låg under ett lager av grus (Lager 16) som mätte 0,07–0,14 m i tjocklek, och som i sin tur låg under ett 0,16 m tjockt lager av ljusbrun/orange lös sättsand med enstaka tegelfragment (Lager 17). Sättsanden täcktes av ett recent utjämningslager av grått grus som hade ett djup av 0,12 m (Lager 18). Gruset låg under ett lager av ljusgrå grov sand (Lager 19) som mätte 0,15–0,20 m i tjocklek och som utgjorde sättsanden för de fyrkantiga betongplattor som utgör dagens markyta.

Figur 6. Sektion av västra sektionen av Schakt 2. Skala som angivet.

Husgrund

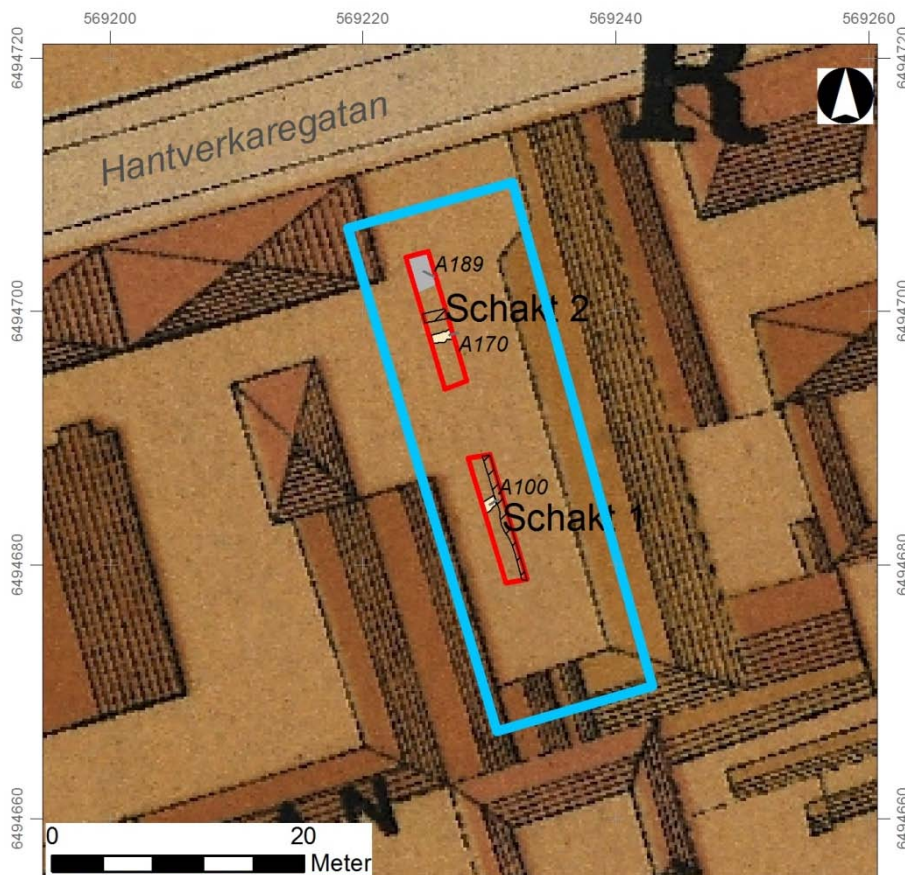
En större husgrund av stora oregelbundna huggna granitblock påträffades i schaktets norra del, vilken nedgrävts igenom den sterila grusiga sanden och även innehöll en källare (A189, se Fig. 3, 5 och 7). Stenblocken av granit mätte mellan 0,50–1 m i diameter, och var grovt huggna och oregelbundna till formen, och påvisade murbruk. Den övre delen av grunden syntes direkt under den bruna sättsanden (Lager 17) och mätte över 1,5 m i bredd och löpte parallellt med Hantverkargatan i en öst-västlig riktning.

Norr om husgrunden var stenmaterialet löst liggande och uppblandat med tegel som sannolikt tillhört en inre konstruktionsdetalj, men sten och tegelmaterialet var för omrört av raseringen av byggnaden för att detaljer skulle kunna urskiljas. Tegstenarna mätte 0,30 m x 0,15 m. Det är sannolikt att en parallell vägglinje ligger i direkt anslutning till Hantverkargatan, mot vilken byggnadens framsida torde ha varit

placerad. Byggnaden är sannolikt från 1800-tal men finns inte representerad på 1879 års karta (se Fig. 8). Ett mindre antal keramikskärvor påträffades i anslutning till den raserade grunden, men kan inte anses med säkerhet kunna datera denna.

Figur 7. Husgrund A189 bestående av större granitblock och raserad källare. Foto mot väster av Ellinor Larsson.

Figur 8. Karta från 1879 med byggnader, undersökningsområdet markerat i blått och schakten i rött. Skala 1:600.

Dike/ränna

Under den grå sanden framkom en långsmal, stenfylld nedgrävning (A 170, se Fig. 3, 5 och 8) som skar ner i den sterila grusiga sanden genom brandlagret (Lager 8). Nedgrävningen löpte i en öst-västlig riktning och mätte 1,40 m (inom schaktet), 0,70 m i bredd och hade ett djup av 0,76 m, och skar ner i den sterila sanden till ett djup av 0,38 m. Nedgrävningen hade skarpt sluttande sidor och en flat botten, och hade ursprungligen varit inklädd med träplankor, vilka framkom som förmultnade rester längs nedgrävningens sidor och botten (se Fig. 5 och 6). Nedgrävningen innehöll en stenpackning av rundade stenar om 0,15–0,35 m, vilka låg löst packade i lös grå sand, och enstaka fragment av tegel och keramik. Anläggningen har sannolikt använts som ett dräneringsdike, och kan även ha utgjort en tomtgräns, vilket genom keramikfynden kan dateras till sent 1700-tal/tidigt 1800-tal.

Fynd

Fynden från Schakt 2 bestod främst av 13 keramikskärvor, vilka härrör från 10 olika kärl och från fyra separata kontexter. Keramikanalysen har utförts av Mathias Bäck, UV Mitt.

Två skärvor yngre rödgods från två olika kärl framkom i det övre kulturlagret L11, vilka bestod av en skärva från ett sgraffitodekorerat fat som kan dateras till 1700-1740 samt från en skål av senbarock typ som kan dateras till perioden 1660-1700.

Två grönglaserade skärvor av yngre rödgods från ett fat påträffades bland stenmaterialet från den stora husgrunden (A189) i norra delen av Schakt 2. Då materialet var omrört kan dessa inte med säkerhet kunna datera denna, men keramiken har en generell datering till 1700-tal.

Utjämningslagret L15 innehöll sex keramikskärvor samt ett fragment av ett kritpipsskaft. Tre av skärvorna var av yngre rödgods och dateras till 1700-talets första hälft. Två skärvor av rödbrännande gods var mycket hårt brända och delvis sintrade, varav den ena skärvan tillhört en staplingsplatta för keramikbränning. Dessa skärvor kan inte dateras men representerar krukmakeriavfall, vilket skulle kunna antyda att en verksam krukmakare funnits på eller i närheten av denna tomt (Mathias Bäck, pers. kom). En skärva av saltglaserat ljust stengods från ett från Tyskland importerat mineralvattenkrus påträffades i detta lager, och vilken dateras från mitten- andra hälften av 1700-talet. Ett odecorerat kritpipsfragment framkom också i detta lager.

Två skärvor av glaserat rödgods och en skärva vitgods framkom i det stenfyllda möjliga dräneringsdiket/tomtgränsen A 170, varav den senare kommer från ett kärl som sannolikt importerats från norra Tyskland eller eventuellt Holland, och dateras till 1600-tal. De två rödgodsskärvorna härrör från en kruka respektive ett fat och har en bred datering inom perioden 1700-1820.

Störningar

Flera störningar påträffades i schaktet, varav en blyinfattad elledning endast låg på 0,60 m djup och inte påverkade arkeologiska lager. En avloppsledning av Höganäsrör skar ner i den sterila grusiga sanden till 1,80 m djup, och löpte i en öst-västlig riktning (se Fig. 5 och 6). Nedgrävningen för avloppsörret skar genom Lager 14, utjämningslagret av kompakt mörkbrun silt över raseringslagret, från vilken nivå örret sannolikt blivit nedgrävt.

Tolkning och utvärdering

Sammanfattningsvis resulterade förundersökningen i att ett flertal lager påträffades som indikerar att odling förekommit i undersökningsområdets södra del under 1700-tal och eventuellt tidigt 1800-tal. Lagren är sannolikt associerade med trädgårdsodling/köksträdgård, som en del av en tomt där boningshuset var placerat utmed gatan.

I undersökningens norra del framkom i schaktets botten två kulturlager, vilka genom keramikfyndens datering tolkas höra från 1700-talets första hälft. I norra delen av Schakt 2 påträffades grunden till en byggnad med källare, vilket sannolikt tillhört ett hus som legat längs med Hantverkaregatan under 1700-tal, då området till större grad kom att bebyggas. Detta område eldhärjades 1822, då alla hus brändes ner, och det är möjligt att även detta hus kom att falla offer för branden.

Resultaten från förundersökningen överensstämmer väl med de från de näraliggande kvarteren Spinnrocken och Lyckan, framförallt med byggnadsstrukturen där tomterna bestod av byggnader placerade intill gatan med odling på bakgården. Det totala djupet av ackumulerade lager i kvarteret Tulpanen är dock större än i de ovan nämnda kvarteren.

Fyndmaterialet var begränsat och bestod främst av keramikskärvor, där få daterbara fynd framkom ur säkra kontexter. Keramikmaterialet har en kronologisk spännvidd från 1600-talets mitt till ca 1800, med betoning på 1700-talets mitt. Två skärvor av rödbrännande gods har identifierats som krukmakeriavfall, och skulle eventuellt antyda att kruksproduktion förekommit i kvarteret eller dess närhet. Anmärkningsvärt få fynd var av sentida datering.

Då ytan påvisar en stor mängd störningar, är det osannolikt att de arkeologiska lagren fortsätter i någon större grad åt endera riktningen utanför schaktens avgränsningar. Ledningar för vatten, el och avlopp har bidragit till att störa de arkeologiska lagren ner till steril nivå åt söder, väster och öster, liksom husgrunden med källare har resulterat i bortschaktningen av eventuella tidigare lämningar i områdets norra del.

Störst sannolikhet att något arkeologiskt ska ha överlevt är i undersökningsområdets östra del, där en ca 2 m bred linje mellan vattenledningen som påträffades i Schakt 1 och enplanshuset som avgränsar området åt öster eventuellt kan vara skonad från djupare sentida störningar. I detta område ligger för närvarande nedgrävda elslingor under markplattor, vars nedgrävning i sig torde resulterat i någon mån av störning av de lager som påträffades i schakten, liksom en hög grad av rotpåverkan förväntas då en rad av större träd stått på denna plats. Sammanfattningsvis är en mycket liten del av undersökningsområdet ostörd till en grad att en slutundersökning kan bedömas nödvändig.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Karta över Norrköping från 1879, från Norrköpings stadsarkiv.

Litteratur

Nordström, A & Heimdahl, J. 2012. *Trädgårdsarkeologi i kv. Lyckan. Östergötland, Norrköpings stad och kommun, Kv. Lyckan, RAÄ 96. Dnr 422-02755-2009, 423-04010-2009*. Arkeologisk förundersökning och särskild undersökning. Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Öst). UV Rapport 2012:180. Stockholm.

Broberg, Birgitta. 1984. *Norrköping*. Medeltidsstaden 50. Stockholm.

Carlsson, Michél. 2012. *Spår av det preurbana Norrköping. Lämningar från 1100-tal till 1700-tal i kvarteret Gamla Rådstugan*. Arkeologisk förundersökning. Rapport från Arkeologiskonsult 2012:2504. Upplands Väsby.

Ersgård, Lars. 2003. Det dynamiska vardagslivet. Några kommentarer till den arkeologiska undersökningen i kvarteret Dalkarlen i Norrköping. I *Tyskebacken. Hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 47. (Red.) Karlsson, Pär & Tagesson, Göran. Stockholm. s.16-27.

Hällans, Ann-Mari & Tagesson, Göran. 2003. I Tyskebacken. I *Tyskebacken. Hus, människor och industri i stormaktstidens Norrköping*. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 47. (Red.) Karlsson, Pär & Tagesson, Göran. Stockholm. s. 8–15.

Jonsson, Kristina. 2011. *Schaktning i Söderstaden i Norrköping. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning*. KM Rapport 2011:44. Västerås.

Lindberg, Sofia & Lindeblad, Karin. 2010. *Bebyggelse och köksträdgårdar i 1600- och 1700-talets Norrköping. RAÄ 96, kv Spinnrocken, Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län, Dnr 422-1452-2010*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV). UV Öst rapport 2010:29, Arkeologisk förundersökning. Linköping.

Lindberg, Sofia. 2012. *Från stadsjordar till stadsgårdar. 1600- och 1700-tal i Norrköpings södra utkant. Östergötland, Norrköpings stad och kommun, Kv Spinnrocken 18 och kv Tulpanen 2. Dnr 423-03088-2010*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska Uppdragsverksamheten (UV Öst). UV Rapport 2012:186, Särskild arkeologisk undersökning inom kvarteret Spinnrocken 18 och antikvarisk kontroll inom kvarteret Tulpanen 2. Stockholm.

Lindeblad, Karin. 2008. *Landskap och urbanisering. Östergötland ur ett centralortsperspektiv 700–1550*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 74. Lund Studies in Historical Archaeology 10. Linköping.

Karlsson, Pär, Menander, Hanna & Heimdahl, Jens. 2006. *Kvarteret Konstantinopel. Omfattande profana medeltida lämningar i centrala Norrköping. RAÄ 96, Norrköpings stad och kommun, Östergötland, Dnr: 422-1770-1999*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2006:9, Arkeologisk undersökning. Linköping.

Övriga uppgifter

Kristina Jonsson, Stiftelsen Kulturmiljövård. Mars 2013. Muntlig uppgift, mars 2013.

Mathias Bäck, UV Mitt. Keramisk analys, februari 2013.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM 12133
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-10413-12, 2012-11-15
<i>Undersökningsperiod:</i>	17-18/12 2012
<i>Exploateringsyta:</i>	600 m ²
<i>Personal:</i>	Ellinor Larsson, Britta Kihlstedt
<i>Belägenhet:</i>	Kvarteret Tulpanen 18, Sankt Johannes socken, Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län
<i>Ekonomisk karta:</i>	66G 1b SO
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	N 6494690, E 569230
<i>Höjdsystem:</i>	RH2000
<i>Inmätningmetod:</i>	GNSS Nätverks-RTK (GPRS)
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Digitala inmätningar och fotografier förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning., därefter på ATA (Antal foton: 59 st, profilritning: 1st.)
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-21 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Material	Typ	Kärntyp/ dekoration/datering	Fyndomständighet
F1	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat/skål. Heltäckande vitlerslamning, sgraffitodekor. Ca. 1720-1750.	Schakt 1, L1
F2	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat/skål. Heltäckande vitlerslamning. Ca. 1720-1750.	Schakt 1, L1
F3	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat/skål. Utan diagnostiska drag, trol. 1700-tal.	Schakt 1, L2
F4	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat/skål. Utan diagnostiska drag, trol. 1700-tal.	Schakt 1, L2
F5	Keramik	Yngre rödgods	Oidentifierad kärntyp. Utan diagnostiska drag.	Schakt 1, L2
F6	Keramik	Vitt lergods	En bukskärva med heltäckande in- och utvändig gul glasyr. Import från Tyskland, trol. 1600-1700-tal.	Schakt 1, L1
F7	Keramik	Fajans	En skärva av blåmålade fajans av inhemsk typ, trol. Marieberg eller Rörstrand. Datering ca 1730-1780.	Schakt 1, L2
F8	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat. Grön glasyr, marmorerad. Ca 1720-1750.	Schakt 2, L15
F9	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat. Ca 1720-1750.	Schakt 2, L15
F10	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat. Ca 1720-1750.	Schakt 2, L15
F11	Keramik	Rödbrännande gods	Krukmakeriavfall. Staplingsplatta för keramikbränning.	Schakt 2, L15
F12	Keramik	Rödbrännande gods	Krukmakeriavfall.	Schakt 2, L15
F13	Keramik	Stengods	Skärva av ljust stengods med saltglasyr, från mineralvattenkruka. Från Tyskland. Från 1700-talets mitt/andra hälft.	Schakt 2, L15
F14	Keramik	Yngre rödgods	Grön glasyr. Trol. 1700-tal. Från samma kärl som F15.	Schakt 2, A189
F15	Keramik	Yngre rödgods	Grön glasyr. Trol. 1700-tal. Från samma kärl som F14.	Schakt 2, A189
F16	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat. Vitlerbegjutning och sgraffitodekor. Från ca 1700-1740.	Schakt 2, L11
F17	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av skål av senbarock typ. Sannolik datering: 1660-1700.	Schakt 2, L11
F18	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av kruka, botten. Ca 1700-1820.	Schakt 2, A170
F19	Keramik	Yngre rödgods	Skärva av fat, ca 1750-1800.	Schakt 2, A170
F20	Keramik	Vitgods	Grönfärgad invändig glasyr. Utvändig dekor med rutmönster och ristade horisontella mönster under glasyr. Trol. från norra Tyskland, sannolikt 1600-tal.	Schakt 2, A170
F21	Lera	Kritpipsfragment	Odekorerat skafffragment.	Schakt 2, L15